

Jaarverslag opioïden 2020

Colofon

Auteur

Ruud Coolen van Brakel, Instituut Verantwoord Medicijngebruik
Anke Lambooi, Instituut Verantwoord Medicijngebruik

Met medewerking van

Marieke van den Berk-Bulsink, Instituut Verantwoord Medicijngebruik
Dorothee Greeven, Instituut Verantwoord Medicijngebruik
Marcel Stroo, Instituut Verantwoord Medicijngebruik

april 2021

Wij hebben de grootst mogelijke zorg besteed aan deze uitgave. Aan de inhoud hiervan kunnen echter geen rechten worden ontleend. Het Instituut Verantwoord Medicijngebruik is niet aansprakelijk voor directe of indirecte schade die het gevolg is van het gebruik van de informatie die door middel van deze uitgave is verkregen. Niets uit deze uitgave mag worden gebruikt zonder vooraf verkregen toestemming.

Instituut Verantwoord Medicijngebruik
Postbus 3089, 3502 GB Utrecht
Churchilllaan 11, 3527 GV Utrecht
tel 0888 800 400
info@ivm.nl
www.ivm.nl

Inhoud

Inleiding	4
Opdracht	5
Frappier Toujours	6
Gedraag je netjes	7
Je hoeft niet alles te slikken	11
Neuzen dezelfde kant uit	12
Projectinrichting	13
Uitkomsten	14

Inleiding

Het gebruik van opioïde pijnstillers, zoals oxycodon, is tussen 2007 en 2017 flink gestegen. Ondanks die stijging werden in de eerste jaren nauwelijks negatieve bijeffecten gevonden, mede toegeschreven aan het feit dat gebruik en voorschrijven redelijk goed in richtlijnen was vastgelegd. In 2018 bleek echter toch sprake van een stijging in ziekenhuisopnames en overdoseringen bij het opioïdengebruik. De minister heeft hierop direct geacteerd door een expertmeeting te organiseren (oktober 2018) om de determinanten van de stijging in kaart te brengen en waar nodig oplossingsrichtingen te schetsen. Het rapport van die expertmeeting is in december 2018 aan het ministerie aangeboden.

Op grond hiervan heeft de minister besloten om voor drie achtereenvolgende jaren een taakgroep in het leven te roepen gericht op het terugdringen van gebruik van opioïden, waar dat onverantwoord is. De taakgroep Gepast gebruik van opioïden is in maart 2019 van start gegaan onder leiding van het IVM (Instituut Verantwoord Medicijngebruik). Aan de taakgroep nemen deel het Nederlands Huisartsengenootschap, de beroepsverenigingen van anesthesiologen en verslavingsartsen, de KNMP en de NVZA vanuit de (ziekenhuis)apothekers, en de Patiëntenfederatie Nederland.

De taakgroep heeft als doel onverantwoord gebruik van opioïde pijnstillers terug te dringen. Dit doet zij door samen met beroepsorganisaties, kennisinstituten en experts objectieve informatie over gepast gebruik van opioïden te verzamelen en verspreiden, zodat artsen een onderbouwde keuze kunnen maken om een opioïde pijnstiller wel of niet voor te schrijven aan hun patiënt. En zodat patiënten op een verstandige en veilige manier opioïden kunnen gebruiken.

De Taakgroep opereert in een veld dat door de publieke aandacht voor dit thema volop in beweging is. Sinds 2018 zijn tal van initiatieven gestart in Nederland op het gebied van opioïden. Vaak lokale initiatieven, bijvoorbeeld binnen een FTO-groep of binnen een ziekenhuis(-afdeling). Maar ook grote, nationale projecten, zoals het TAPTOE-consortium (Tackling And Preventing The Opioid Epidemic) en het traject Verstandige keuzes rond opioïden waarin de NVA (Nederlandse Vereniging voor Anesthesiologie) de penvoerder is. Het IVM verzamelt de lopende initiatieven en probeert partijen te verbinden.

Opdracht

De minister heeft er voor gekozen om eerst de zorgverleners en de patiënten zelf aan te spreken op hun verantwoordelijkheid. De opdracht aan de taakgroep is dan ook om zorgverleners, instellingen en patiënten te informeren over en aan te spreken op het rationeel gebruik van opioïde pijnstillers. De interventies vanuit de taakgroep zijn gericht op de kennis- en gedragscomponent van het opioïdengebruik. Daarnaast stemt de Taakgroep structureel af met wetenschappelijke initiatieven en met partijen die in de regelgevende sfeer een rol zouden kunnen spelen (verzekeraars, CBG, IGJ et cetera). Tevens inventariseert de taakgroep initiatieven voor niet-medicamenteuze pijnstilling.

De taakgroep Gepast Gebruik van Opioiden heeft in 2020 gewerkt volgens vier activiteitenlijnen:

1. **"Frappier Toujours"** (genereren van continue media-aandacht, beïnvloeden van de publieke opinie)
2. **"Gedraag je netjes"** (beïnvloeden van het gedrag van zorgverleners en instellingen)
3. **"Je hoeft niet alles te slikken"** (beïnvloeden van het gedrag van patiënten)
4. **"Neuzen dezelfde kant uit"** (afstemmen met en stimuleren van partijen in wetenschap, beleid en regelgeving)

Frappier Toujours

In 2020 is minder de publiciteit gezocht dan in 2019, ook om verzadiging bij burgers en zorgverleners te voorkomen. Verspreid over het jaar is het thema Gepast gebruik van opioïden een aantal keer in de media gebracht. Enkele voorbeelden:

- In mei verscheen een podcast gericht op het algemeen publiek over opioïden, waaraan vertegenwoordigers van NVA en IVM meewerkten, beschikbaar via de website van het IVM, opiaten.nl en via google podcasts.
- In september besteedden algemene en vakmedia aandacht aan de uitkomsten van Leids onderzoek naar de rol die richtlijnen mogelijk gespeeld hebben bij de toename van het voorschrijven van opioïden.
- In oktober verscheen het rapport Opioïdenmonitor 2018 - 2019, uitgebracht door het IVM in samenwerking met de Taakgroep. Dit rapport is in diverse vakbladen, maar ook in de algemene media besproken.
- Ook in oktober besteedde het blad LINDA via hun website uitgebreid aandacht aan het misbruik van opioïden en het afbouwen hiervan.
- Begin december besteedden vooral de vakmedia aandacht aan het onderzoek dat Nivel uitvoerde naar het voorschrijven van opioïden in de huisartsenpraktijk. De taakgroep is nauw betrokken geweest bij zowel het onderzoek als het opstellen van het persbericht. Ook een tweede onderzoek van Nivel naar het verband tussen fysiotherapie en opioïdgebruik is in diverse vakbladen beschreven.

Het hele jaar heeft de website opiaten.nl steeds het laatste opioïdgerelateerde nieuws uit binnen- en buitenland gebracht. In 2020 werden 42 nieuwsberichten geplaatst. Diverse inhoudelijke pagina's zijn aangevuld, waaronder ook de best practices van zorgverleners. De website telde in 2020 bijna 7.500 unieke bezoekers.

Nieuw toegevoegde best practices beslaan de volle breedte van het zorgveld:

- Eerstelijnsapotheek: Apotheek Veldhuizen ondersteunt patiënten in het juiste gebruik van kort- en langwerkende opioïden.
- Ziekenhuis: Het Tjongerschans ziekenhuis verkort de duur van ontslagrecepten voor opioïden en past vaker regionale anesthesietechnieken toe.
- Verslavingszorg: Novadic-Kentron biedt een gecombineerd programma aan gericht op zowel verslaving als pijninterventies.

Gedraag je netjes

Deze lijn is gericht op het beïnvloeden van het gedrag van zorgverleners. Hiervoor zijn het vergroten van het bewustzijn van risico's en van de kennis over opioïden de belangrijkste componenten. Daarnaast valt ook het onderzoeken van (voorschrijf-)gedrag van zorgverleners onder deze activiteitenlijn.

Beïnvloeding van gedrag: uitrol van materialen

Om de kennis te vergroten zijn de in 2019 ontwikkelde materialen verder onder zorgverleners verspreid, zodat zij zelf aan deze aspecten kunnen werken.

In tabel zijn de verschillende materialen opgesomd, met het bereik in 2020. COVID-19 heeft bij veel FTO-groepen geleid tot een opschorting van bijeenkomsten. Dit vertaalt zich in een lagere afname van materialen in 2020 vergeleken met 2019. Desalniettemin is zijn de FTO-materialen over het onderwerp opioïden in beide jaren een van de meest aangevraagde onderwerpen, met over twee jaar gemeten 288 downloads. Het totaal aantal FTO-groepen wordt geschat op 850. Dit is een hoog aantal vergeleken met andere onderwerpen.

Tabel 1 Beschikbare materialen en bereik

Beschikbare materialen	Bereik in 2020
FTO-module en presentatie	132 downloads
Handboek werken met cijfers, hoofdstuk opioïden	80 downloads
Themajournaal opioïden (dec 2019)	805 keer bekeken
E-learning voor voorschrijvers en apothekers	365 keer besteld
E-learning voor doktersassistenten en apothekersassistenten	274 keer besteld

Voor het jaar 2020 stonden naast de spontane FTO's, ook actieve FTO-begeleidingen gepland. In het FTO bespreken huisartsen en apothekers een farmacotherapeutisch onderwerp en maken zij afspraken. Vanwege COVID19 zijn veel bijeenkomsten afgelast of verplaatst naar een later tijdstip. In 2020 hebben vier FTO-groepen een begeleiding tijdens een bijeenkomst gekregen en zijn twee apothekers voor de bijeenkomst begeleid bij het maken van prescriptiecijfers over opioïden voor hun FTO.

Bij diverse bijeenkomsten voor zorgverleners zijn colleges, workshops of lezingen over het onderwerp gepast gebruik van opioïden verzorgd namens de taakgroep. Doel van deze lezingen was vooral het bewustzijn over de omvang van het opioïdgebruik en de bijbehorende risico's te vergroten, gevolgd door praktijk-gerichte interventies toegesneden op de doelgroep. In 2020 is gesproken op:

- De dag van de Eerstelijn van DOKH
- Zes gastcolleges aan de opleiding tot verpleegkundig specialist in Utrecht
- MedNet-congres voor apothekers

Helaas zijn er vanwege COVID-19 ook twee grote congressen niet doorgedaan, waaronder een groot congres met als doelgroep verpleegkundigen en verzorgenden.

In oktober 2020 heeft het IVM een webinar over opioïden georganiseerd, speciaal gericht op FTO-voorbereiders. Een veertigtal apothekers en huisartsen namen deel aan een interactieve bijeenkomst, waaraan ook de VVGN (Vereniging voor Verslavingsgeneeskunde Nederland) meewerkte. Te verwachten is dat een deel van hen het onderwerp in het FTO heeft behandeld, waardoor het uiteindelijke bereik nog groter is.

Ontwikkeling van nieuwe materialen

Tot nu toe was er weinig tot geen Nederlands materiaal beschikbaar voor het begeleiden van patiënten die het gebruik van opioïden gaan afbouwen. In 2020 heeft de Taakgroep, in samenwerking met onderzoekers vanuit het TAPTOE-consortium gewerkt aan een handreiking voor zorgverleners, gericht op de ambulante patiënt. Deze handreiking wordt in het voorjaar van 2021 opgeleverd. Naast de handreiking is een themajournaal over afbouwen gemaakt, dat tegelijk met de handreiking zal verschijnen.

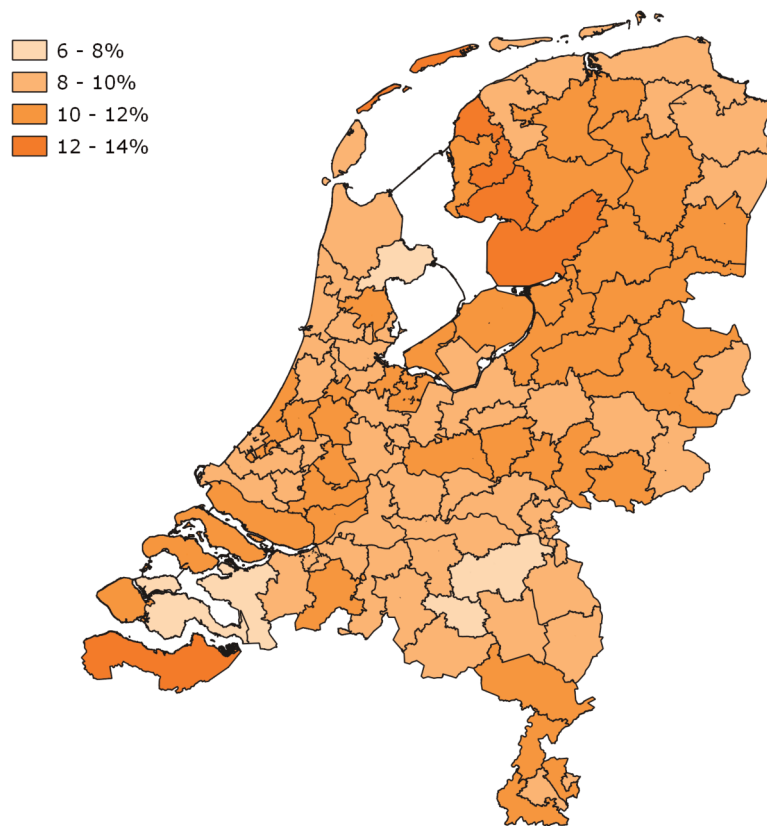
In 2020 zijn gesprekken gevoerd met de afdeling Klinische farmacologie aan het Amsterdam UMC voor het inbedden van de door de Taakgroep ontwikkelde e-learning voor voorschrijvers in het farmacologie-onderwijs bij het Amsterdam UMC en meer in het algemeen in het Nederlands farmacologie-onderwijs. Naar verwachting wordt dit concreet in 2021. Gezien de ontwikkelingen rond COVID-19 is de ontwikkeling van de escaperoom niet verder doorgevoerd. Ook bleek uit de evaluaties van studenten en begeleiders dat deze onderwijsvorm als zeer intensief werd beschouwd, hetgeen verdere uitrol bemoeilijkt.

Onderzoek naar gedrag van zorgverleners

In 2020 heeft de taakgroep twee belangrijke publicaties uitgebracht. De *Monitor Opioïden 2018 – 2019* schetst het landelijk beeld van het voorschrijven van sterkwerkende opioïden. Enkele belangrijke bevindingen:

- Medisch specialisten zijn de eerste voorschrijver bij 47,6 procent van de gebruikers en huisartsen bij 41,6 procent.
- Bij 57 procent van de nieuwe gebruikers van opioïden gaat het om een eenmalige verstrekking, hetgeen in lijn is met het aanbevolen kortdurend gebruik van opioïden.
- In 2019 is zowel het aantal gebruikers als het aantal verstrekkingen van opioïden gedaald.

Figuur 1 Langerdurend gebruik

Een belangrijke conclusie is dat interventies voor het bevorderen van gepast gebruik van opioïden dan ook zowel op medisch specialisten als op huisartsen gericht moeten zijn. De Taakgroep heeft materialen voor beide doelgroepen beschikbaar. Daarnaast werkt de NVA samen met het Kennisinstituut Medisch Specialisten aan een generieke richtlijnmodule over het gepast voorschrijven van opioïden.

Eind 2020 verscheen het rapport dat het Nivel in samenwerking met de Taakgroep opstelde over redenen van voorschrijven van opioïden in de huisartsenpraktijk. Ook in de huisartsenpraktijk zijn de meeste voorschriften een eenmalige verstrekking. Eén op de zes gebruikers bleef het opioïd echter gedurende meer dan 90 dagen gebruiken. De meest voorkomende indicatie bij zowel eenmalig als bij langdurig gebruik zijn klachten van de lage rug.

In 2020 is ook onderzocht in hoeverre tandartsen en kaakchirurgen doelgroep van interventies vanuit de taakgroep zouden moeten zijn. Gegevens van SFK laten zien dat in 2020 2.400 tandartsen in totaal 7.000 recepten voor opioïden voorschreven. Gegeven dat er 8.400 tandartsen werkzaam zijn in Nederland, zal het onderwerp opioïden voor het gros van de tandartsen weinig relevant zijn. Kaakchirurgen zijn wel een belangrijke doelgroep en zij worden in 2021 benaderd voor een vragenlijstonderzoek naar het voorschrijven.

In 2020 zijn de voorbereidingen getroffen voor het onderzoek onder voorschrijvers in de tweede lijn aangaande postoperatieve pijnstilling en ontslagrecepten. Vanwege COVID-19 is dit onderzoek in de winter van 2020/2021 uitgezet. De resultaten komen in het voorjaar van 2021 beschikbaar in een rapport, voorzien van aanbevelingen die aan de NVZ en de NFU worden voorgelegd.

VVGN heeft begin 2020 een enquête onder verslavingsartsen uitgezet over de ervaringen en werkwijzen bij het minderen en stoppen van opioïden op recept. Alle respondenten zagen een toename van het aantal patiënten met een hulpvraag vanwege problematisch gebruik van opioïden. Er was geen eenduidige behandelwijze en in veel centra was er geen structurele samenwerking met pijnspecialisten.

In de zomer van 2020 heeft de Taakgroep met de NVZA een vragenlijstonderzoek bij ziekenhuisapothekers uitgevoerd, gericht op afbouwbeleid en meer algemeen interventies in de ziekenhuizen op het gebied van opioïden. Veertig respondenten, uit perifere en academische ziekenhuizen vulden de enquête in. Driekwart van de ziekenhuizen was al bezig met gepast voorschrijven van opioïden. Bij 21 respondenten waren interventies om de hoeveelheid opioïden bij ontslag te reduceren al doorgevoerd. Zes ziekenhuizen betrokken ook huisartsen in de afstemming over het voorschrijven van opioïden. De Taakgroep is blij dat zoveel ziekenhuizen het thema opioïden ondanks COVID-19 actief benaderen en zal in 2021 de goede voorbeelden uit de ziekenhuizen verder verspreiden.

Je hoeft niet alles te slikken

Deze lijn is gericht op het bevorderen van bewust en kritisch gedrag van gebruikers van geneesmiddelen en hun directe omgeving. Goede informatie is beschikbaar op bijvoorbeeld thuisarts.nl en apotheek.nl. De taakgroep onderhoudt contact met het Netwerk Patiënteninformatie onder leiding van het CBG. Drie van de daarbij betrokken partijen hebben ook zitting in de taakgroep (NHG, KNMP, Patiëntenfederatie Nederland).

De NVA heeft in oktober een voorlichtingsfilm voor patiënten over goed gebruik van opioïden en de rol van de pijnspecialist uitgebracht. Deze film maakt deel uit van het bredere programma dat NVA uitvoert op het gebied van het goed gebruiken van opioïden.

Afbeelding uit de voorlichtingsfilm

De mogelijkheden rond het maken van voorlichtingsmaterialen over afbouwen samen met Thuisarts.nl zijn verkend. Gezien het nog ontbreken van voltooid materialen voor zorgverleners is dit niet in 2020 gerealiseerd. Bij het verschijnen van de herziening van NHG-Standaard Pijn in 2021 zal de ontwikkeling van deze materialen opnieuw worden bekeken.

In 2020 is met ReumaNederland en de Nederlandse Vereniging van Rugpatiënten 'de Wervelkolom' gesproken over de behoefte aan informatie over opioïden voor deze specifieke patiëntgroepen. Dit heeft geleid tot afspraken met de Nederlandse Vereniging van Rugpatiënten 'de Wervelkolom' om in 2021 passende materialen voor deze doelgroep te ontwikkelen en gezamenlijk te verspreiden. Samen met deze patiëntenvereniging en met de Patiëntenfederatie Nederland is een enquête verspreid over de informatiebehoefte van gebruikers van opioïden. In het voorjaar van 2021 verschijnt hiervan een verslag.

Neuzen dezelfde kant uit

Zowel in het wetenschappelijk onderzoek als in de beleids sfeer zijn opioïden een actueel thema, waar veel partijen mee bezig zijn. De taakgroep zet zich in om partijen bij elkaar te brengen. Zo is er regulier contact met de onderzoekers van lopende en aanstaande trajecten, waaronder het TAPTOE-consortium en met onderzoeksgroepen in Rotterdam en Amsterdam. Vanuit deze contacten zijn de onderzoeksgroepen ook met elkaar in contact gebracht.

In januari 2020 is samen met de Inspectie Gezondheidszorg en Jeugd een rondetafelconferentie over de illegale handel in opioïde pijnstillers en andere receptgeneesmiddelen georganiseerd, met vertegenwoordigers vanuit de Nationale Politie, het Ministerie van Justitie en Veiligheid, Nederlands Forensisch Instituut, Openbaar Ministerie en RIVM. Een verslag met conclusies, een beschouwing door het IVM en mogelijke interventies is naar alle deelnemers verstuurd. Een deel van de mogelijke interventies ligt buiten het terrein van de Taakgroep Gepast gebruik van opioïden. Het terugdringen van onnodig gebruik, het begeleiden van gebruikers en van patiënten die (net) gestopt zijn met opioïden zijn echter wel punten die de taakgroep heeft opgepakt en ook in 2021 zal blijven agenderen.

Projectinrichting

De taakgroep bestaat naast het IVM uit vertegenwoordigers van de koepelorganisaties van huisartsen, apothekers, verslavingsartsen, anesthesiologen, ziekenhuisapothekers en patiënten. Voor deze samenstelling is gekozen omdat hiermee de belangrijkste stakeholders geëncmitteerd zijn aan het project. De taakgroep is in 2020 vijf maal bijeengekomen, vanwege COVID-19 meestal digitaal. Daarnaast zijn er diverse contactmomenten met een of meer partijen geweest over specifieke onderwerpen, zoals enquêtes onder ziekenhuisapothekers, uitkomsten van onderzoeken, et cetera.

Er zijn daarnaast twee afstemmingsoverleggen met de zogenaamde buitenschil geweest, waarin vertegenwoordigers van het Ministerie van VWS, IGJ, CBG en FMS aanwezig waren.

Uitkomsten

Het jaar 2020 was in vele opzichten een uitzonderlijk jaar. Het effect van COVID-19 op het voorschrijven van opioïden is nog niet helder, ook omdat er tegengestelde bewegingen zijn die het voorschrijfvolume beïnvloeden. Het niet door laten gaan van chirurgische ingrepen vermindert de behoefte aan postoperatieve pijnstilling, die vaak nog enkele dagen na ontslag wordt gebruikt. Dit zou kunnen leiden tot een lager aantal uitgiftes. Aan de andere kant is het denkbaar dat artsen patiënten langer doorbehandelen met opioïden, bijvoorbeeld omdat de toegang tot andere behandelingen voor de pijn niet optimaal was.

De GIPdatabank heeft voorlopige data over het gebruiksvolume in het eerste en tweede kwartaal van 2020 gepubliceerd. Deze laten een daling zien van het aantal uitgiftes voor de sterkwerkende opioïden in 2020 vergeleken met dezelfde kwartalen in 2019. Deze daling komt nog bovenop de daling die is ingezet in 2019 ten opzichte van 2018 en 2017.

Grafiek 1 Vergelijking aantal uitgiftes voor sterkwerkende opioïden per kwartaal voor 2017 tot en met 2020

